

ANTIČKE METALNE SVJETILJKE IZ VINKOVACA

Antike Metallampen aus Vinkovci

MARIJA ŠMALCELJ

Cibalae — današnji Vinkovci — poznati su u stručnoj literaturi po brojnim nalazima iz rimskog perioda. Mnogi od njih već su odavno objavljeni, prvenstveno zahvaljujući Brunšmidovoj monografiji *Colonia Aurelia Cibalae*,¹⁾ gdje je autor na temelju arheoloških podataka i historijskih izvora utvrdio razvoj i karakter tog rimskog grada. Od tada se pojavio čitav niz novih nalaza koji bi taj rad mogli upotpuniti, iako ne i bitno izmijeniti. Međutim, kako se u većini slučajeva radi o pojedinačnim, više ili manje slučajnim nalazima, često nedostaju precizniji podaci o okolnostima nalaza. To je svakako rezultat pomanjkanja sistematskih, odnosno zaštitnih iskopavanja pojedinih, arheološki interesantnih zona unutar današnjeg grada. Nepriliku predstavlja i slaba evidencija novijih nalaza, budući da Gradski muzej u Vinkovcima posjeduje samo dio nalaza.

Od tri rimske brončane svjetiljke o kojima je ovdje riječ, jedna se nalazi u Gradskom muzeju u Vinkovcima,²⁾ kamo je dospjela inkorporiranjem zbirke vinkovačkog kolekcionara Mate Medvedovića, dok se dvije preostale nalaze u privatnim zbirkama u Zagrebu, odnosno u Vinkovcima. Alabastrenu vazuu iz zbirke Gradskog muzeja u Vinkovcima i kameo iz privatne zbirke također u Vinkovcima donosim uz put iz dva razloga: okolnosti nalaza, barem prema podacima koji stoje na raspolaganju, vrlo su slične onima kod svjetiljaka, a uz to predstavljaju nalaze koji kao i svjetiljke idu u krug rimskog ili bolje rečeno rimskodobnog umjetnog obrta.

1. Svjetiljka u Gradskom muzeju u Vinkovcima, inv. br. 185 (T. I), potječe iz zbirke M. Medvedović. Nađena je 1910. g. u Vinkovcima pri kopanju temelja za zgradu Brodske imovine općine, danas zgrada Ekonomske škole.³⁾ Svjetiljka je lijevana od bronce, vidljiva je sivkastozielena patina. Drška je odlomljena, inače je sama svjetiljka dobro sačuvana. Dimenzije: dužina 12,5 cm, promjer diskosa 7,8 cm, visina zajedno s nogom 4,2 cm.

Niska prstenasta noga nosi polukuglasti plitki recipijent koji prelazi u udubljeni okrugli diskos s većim otvorom, oivičenim jako naglašenim plastičnim rubom oko kojega se koncentrično nižu tri plitka plastična rebra. Rub koji prati diskos, odvaja ga od kljuna koji je oivičen blagim volutama, a završava trokutastim završetkom s izdignutim rubom. Volute su na vrhu ukrašene po jednom dugmetastom rozetom. Jedna takva rozeta nalazi se i na ishodištu drške koja, kako je rečeno, nije sačuvana.

2. Svjetiljka u privatnoj zbirci u Zagrebu (T. II), nađena je prilikom iskopavanja u vrtu Doma kulture. Iskopavanja su vršena u toku 1952. i 1953. g.⁴⁾ Tom prilikom utvrđeni su na tom mjestu i tragovi rimske arhitekture — temelji stambene zgrade, baza stupa, fragmenti zidnih fresaka s polihromnim geometrijskim motivima.⁵⁾ Svjetiljka je lijevana od bronce, pokrivena sivozelenom patinom, odlično sačuvana. Dimenzije: dužina 13,3 cm, promjer diskosa 5,8 cm, visina zajedno s nogom 3,9 cm.

Recipijent počiva na plitkoj, blago koničnoj nozi, čiji je centar naglašen oštro profiliranim plastičnim dugmetom. Sam recipijent bikoničnog je oblika. Rame je naznačeno plitkim kanalom, ispunjenim nizom sitnih udubljenja, koji se nastavlja i na kljunu sve do polukružnog završetka. Isti motiv samo s nešto dubljim kanalom ponavlja se i na snažno profiliranom rubu koji prati kružni diskos. U sredini diskosa je pravilan, dosta velik okrugao otvor, oivičen plastičnim prstenastim rubom. Diskos je otvoren prema kljunu trapezoidnim kanalom koji se neposredno prije završetka kljuna prekida tako da se ne spaja s otvorom za stijenj koji se nalazi na kljunu. Ispod ramena svjetiljke, nešto prije prijelaza recipijenta u kljun, nalazi se sa svake strane po jedna ušica za lančić od kojega je u svakoj od njih sačuvana po jedna brončana karika u obliku osmice.

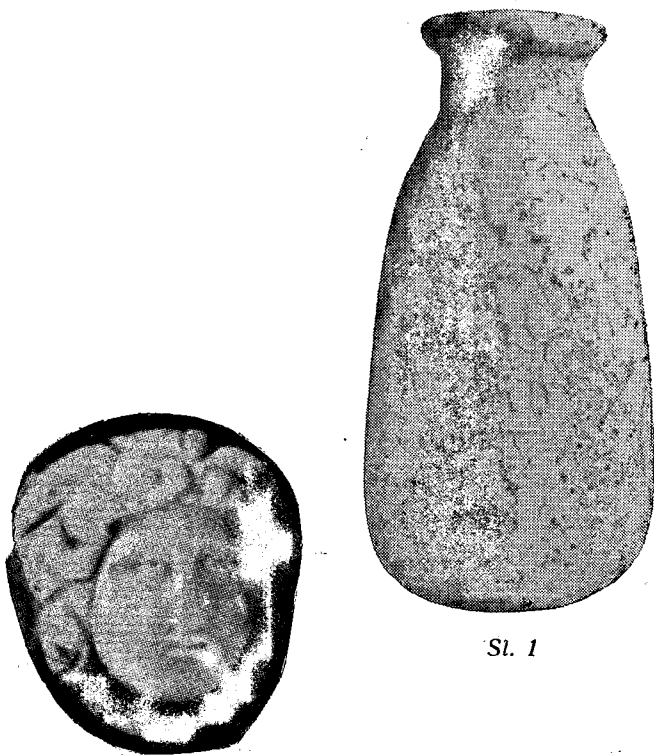
3. Svjetiljka u privatnoj zbirci u Vinkovcima (T. III—IV), nađena je ispred zgrade Gradskog muzeja u Vinkovcima 1957. g. prilikom kopanja jarka za kanalizaciju.⁶⁾ Tom prilikom otkriveni su na dubini od 1 m rimski zidovi, ali nije ustanovljen karakter arhitekture kojoj su pripadali.⁷⁾ Uz jedan od ovih zidova nađena je i ova svjetiljka. Svjetiljka je lijevana od bronce, pokrivena je sivkasto zelenom patinom, nije podvrgavana čišćenju. Dobro je sačuvana, izuzevši manje oštećenje s donje strane kljuna. Dimenzije: dužina 22,7 cm, promjer diskosa 9,5 cm, visina zajedno s nogom (bez drške) 4,8 cm.

Prstenasta se noga prema recipijentu lagano suzuje, tako da daje dojam blagog konusa. Centar prstena noge oštro je naglašen profiliranim plastičnim dugmetom (T. IV, 2). Kruškoliki diskos s izduženim srcolikim otvorom prerasta u široki polukružni kljun, na kojem je okrugao otvor za stijenj. Duž diskosa i kljuna teče plastični rub na koji se organski nastavlja drška. Drška, trapezoidnog presjeka u donjem i polukružnog u gornjem dijelu, savija se prema naprijed i završava aplikacijom u obliku ženske maske. Maska (T. III, 2) ima dobro oblikovano lice — sa snažno profiliranim nosom, širom otvorenim ustima i plitko usađenim očima — oivičeno sa sedam kovrča na čelu i sa po tri sa svake strane iz kojih izlaze duži uvojci odnosno pletenice. I kovrče na čelu i pletenice sa strane pokrivene su kraćim urezima koji imitiraju pramenove kose. Kovrče pokriva onkos lagano zadignutih krajeva koji svojim valovitim rubom prati raspored kose. Krajevi onkosa nisu u potpunosti sačuvani. Palmeta koja se nalazi ispod brade nije sačuvana — odlomljena je, te se maska samom bradom oslanja na diskos.

Uz svjetiljku je nađen brončan, šupalj stožac, visine 2,5 cm, promjera baze 3,0 cm, koji pristaje na otvor za stijenj tako da ga ne zatvara nego samo pokriva (T. IV,1).

A. Vaza od alabastera u zbirci Gradskog muzeja u Vinkovcima (Sl. 1), nađena je prilikom iskopavanja koja je u vrtu Doma kulture vršio Gradski muzej 1953. g. Nalazila se unutar rimske arhitekture kao i svjetiljka br. 2 (T. II)⁸⁾ Dimenzije: visina 15,0 cm, promjer najšireg dijela 7,0 cm, promjer otvora 2,3 cm.

Vaza je kruškolikog oblika s kraćim cilindričnim vratom i prema van izvijenim rubom otvora. Još nije podvrgnuta čišćenju, pa politura, karakteristična za predmete od te vrste materijala, ne dolazi do izražaja.

Sl. 2

Sl. 1

B. Kameo s likom Gorgone u privatnoj zbirci u Vinkovcima (Sl. 2), nađen 1964. g. pri kopanju kanalizacije na početku Reljkovićeve ulice u Vinkovcima, u blizini nove pošte. Prilikom kopanja temelja za poštu (1956) otkrivena je rimska arhitektura čija tlocrtna površina premašuje tlocrtnu površinu današnje zgrade pošte. Visina zidova iznosila je 1 m, mjestimično je bio sačuvan

pod, taracan malim opekama u obliku heksaedara.¹⁰⁾ Postoji velika vjerojatnost da je kameo pripadao ovom arhitektonskom kompleksu. Kameo je promjera 2 cm, rađen je na oniksu crnoplavičaste boje, tako da je podloga crna, a sam lik Gorgone bijeloplavičast. Okruglo, punahno lice, ne sasvim simetrično, s dobro oblikovanim detaljima — plosnati nos, mala usta, oči s naglašenim zjenicama — oivičeno je bujnim kovrčama. Iza vijenca kose vide se dva krilca, pokrivena urezima u motivu kose mreže. Donji dio lica oivičavaju dvije zmije položene paralelno, a ne vezane u čvor kako je to inače uobičajeno na predstavama Gorgone.

* * *

Svjetiljka iz zbirke Gradskog muzeja u Vinkovcima (br. 1, T. I) pripada grupi rimskih metalnih svjetiljaka s volutama. S obzirom na polukuglasti oblik recipijenta i utisnuti diskos ulazi u okvire tipa XVII—XIX Loeschcke-ove podjele rimskih svjetiljaka.¹¹⁾ Uglasti završetak kljuna nema analogija u Vindonissi, dok u Pompejima takve svjetiljke nisu rijetke¹²⁾ D. Ivanyi stavlja svjetiljke koje u vrhu voluta imaju rozete, spirale ili ušice za vješanje u tip XXXI. Kao karakteristiku tog tipa navodi također prstenastu dršku na kojoj se često javlja kao ukras plastična palmeta ili polumjesec.¹³⁾ Kako kod naše svjetiljke drška nije sačuvana takav se dodatak može samo pretpostaviti.

Loeschcke datira metalne svjetiljke s volutama, na temelju materijala iz Herkulanuma i Pompeja (odakle su poznate takve svjetiljke s uglastim završetkom kljuna) u I st. n.e.¹⁴⁾ Kako za naš primjerak ne raspoložemo podacima o nalazu koji bi ukazali na eventualno kasnije trajanje upotrebe, treba prihvatiti ovu dataciju.

Svjetiljka iz privatne zbirke u Zagrebu (br. 2, T. II) ulazi u grupu metalnih svjetiljaka koje su po Loeschcke-u poslužile kao prototip za proizvodnju glinenih firma-svjetiljaka, a koje on stavlja u tip XXII.¹⁵⁾ Ako se ova konstatacija uzme u obzir, naša bi svjetiljka imala svoje »nasljednike« u glinenim svjetiljkama tipa IXc po Loeschcke-u,¹⁶⁾ za koje je karakterističan kanal na kljunu otvoren prema diskosu. Na temelju nalaza iz Pompeja i Herkulanuma datira Loeschcke svjetiljke tipa XXII prije propasti Pompeja (79. g. n. e.)¹⁷⁾

D. Ivanyi, na temelju nalaza iz Panonije koji su joj stajali na raspolaganju, označava takve svjetiljke kao brončane varijante tipa XV i XVII glinenih firma-svjetiljaka i svrstava ih u tip XXXVI i XXXVII.¹⁸⁾ Vinkovačka bi svjetiljka, međutim, predstavljala brončanu varijantu tipa XVI¹⁹⁾ glinenih firma-svjetiljaka i utoliko bi nadopunila njenu podjelu. Pojedini primjerci svjetiljaka ove grupe, kao primjerak iz Narodnog muzeja u Beogradu, datiran na temelju analogija iz Intercise, a koji je objavila B. Jeličić,²⁰⁾ dozvoljavaju i kasniju dataciju (II st.) »u vezi s kasnijim tradicijama bronzane industrije u balkanskim oblastima« — kako navodi autorica. Za našu svjetiljku ovaj argument za kasniju dataciju ne dolazi u obzir, jer, s obzirom na kvalitet njene izrade, treba računati prije s italiskim eventualno galskim importom, nego li s domaćom proizvodnjom. Kako ovu svjetiljku možemo tretirati kao zatvoreni nalaz, postavlja se i problem datiranja trajanja, odnosno određivanja vremena kada je prestala njena upotreba. Na žalost nepotpuni podaci o karakteru arhitekture unutar koje je nađena na to pitanje ne mogu dati odgovor.

Svjetiljka s maskom iz privatne zbirke u Vinkovcima (br. 3, T. III—IV) pripada oblikom recipijenta grupi kruškolikih brončanih svjetiljaka, koje Loeschcke stavlja u tip XX i datira na temelju analogija iz Pompeja prije 79. g.²⁴) D. Ivanyi stavlja takve svjetiljke u tip XXXIV i datira ih prema Loeschcke-u u I st. n. e., a njihove glinene imitacije u Panoniji u II st.²⁵) Loeschcke je, kako je već rečeno, datirao taj tip svjetiljaka na bazi oblika recipijenta i to prema materijalu iz Pompeja i Herkulanuma, gdje su nađene takve svjetiljke s izdignutom drškom savijenom prema naprijed, a koja završava antropomorfnom ili teriomorfnom aplikacijom, ne ulazeći detaljnije u analizu svjetiljaka s aplikacijom u obliku ženske maske. Ch. Picard²⁶) izdvaja, međutim, varijantu kruškolikih brončanih svjetiljaka s maskom na dršci i nastoji ih kronološki i stilski odrediti upravo na temelju stilske i ikonografske analize maske. Ukazujući na helenističke elemente u oblikovanju maske, smatra ih proizvodom aleksandrijskih toreutičkih radionica I st. pr. n. e.²⁴)

Varijanta s aplikacijom na drški u obliku maske zastupana je na teritoriju Jugoslavije, izuzevši svjetiljku iz Vinkovaca, s još tri primjerka. To su:

- a) svjetiljka iz Starigrada kod Paklenice²⁵) (*Argyrumtum*), nađena u arealu nekropole sjeveroistočno od rimskog bedema, prije sistematskih istraživanja nekropole;²⁶)
- b) svjetiljka iz Bratinaca kod Požarevca (T. VI, 2), nađena zajedno s fragmentima keramike i nekoliko lanaca, koji se nisu sačuvali;²⁷)
- c) svjetiljka iz Dobrotina na Kosmetu (T. V), nađena u okviru ostave zajedno s još jednom brončanom svjetiljkom i većom količinom novca među kojim je prevladavao novac prve polovine i sredine IV st. n. e.²⁸) (Konstantin Veliki — konsekracijski novac, Konstans, Konstantin II, Konstancije).

Ovamo treba ubrojiti i dvije maske koje predstavljaju aplikacije na drškama ovog tipa svjetiljaka:

- a) maska iz Siska (*Siscia*) — detaljniji podaci o okolnostima i mjestu nalaza nisu poznati (T. VI, 1);²⁹)
- b) maska iz Donjih Petrovaca kod Rume (*Bassianae*) — također bez detaljnijih podataka o nalazu (T. VI, 3).³⁰)

Sve ove svjetiljke zadržavaju standardni, kruškoliki oblik recipijenta na prstenastoj nozi, s drškom nisko savijenom prema naprijed, tako da se palmeta lagano naslanja na recipijent ili slobodno visi iznad njega. Nešto je drugačije oblikovana drška svjetiljke iz Starigrada koja je visoko izvijena tako da maska lebdi visoko iznad recipijenta, kao i kod svjetiljke tog tipa iz Akvileje.³¹) Kod vinkovačke svjetiljke palmeta je odlomljena, te se maska samom bradom oslanja na recipijent, što svakako nije njen prvobitni položaj. Maske se neznatno razlikuju u detaljima, izuzevši masku iz Siscije, koja predstavlja vrlo stiliziranu varijantu (oblik lica, detalj očiju, kosa). Najbližu analogiju svjetiljci iz Vinkovaca, s obzirom na masku, predstavlja maska iz Basijane (T. VI, 3) i maska sa svjetiljke iz Dobrotina (T. V), pogotovo u tretmanu kose i onkosa.

Stariji autori ne datiraju ovaj tip preciznije. Abramić označava svjetiljku iz Starigrada samo kao import iz Akvileje³²) ne opredjeljujući se za ulogu Akvileje u tom importu, bilo kao trgovačkog bilo kao proizvodnog centra, dok se Brunšmid zadovoljava atribuiranjem maski iz Siscije i Basijane rimskom umjetnom obrtu carskog doba.³³) A. Cermanović prihvaćajući analize Ch. Picarda, datira svjetiljku iz Bratinaca u I st. pr. n. e. Pri tome prihvaća ulogu Akvileje kao trgovačkog po-

srednika, ali ne ulazi u određivanje vremena importa u naše krajeve.³⁴) E. Čerškov. s obzirom na okolnosti nalaza svjetiljke iz Dobrotina, predlaže samo nešto kasniju dataciju tog tipa svjetiljaka, dozvoljavajući mogućnost postojanja jednog proizvodnog centra na teritoriju rimskog imperija do u drugu trećinu I st. n.e.³⁵) Pri tome ostaje neobjašnjeno kako uskladiti relativno ranu dataciju svjetiljke, postavljenu na osnovu tipologije, s mnogo kasnijom datacijom cjelokupnog nalaza. Činjenica da je vinkovački primjerak ovog tipa svjetiljaka nađen u okviru rimske arhitekture, karakterizira ga kao vjerojatni zatvoreni nalaz i dozvoljava pretpostavku da je svjetiljka došla pod zemlju s uništenjem arhitekture. Kako se objekt u kojem je svjetiljka nađena nalazi unutar perimetra zidova antičkih Cibala, trebalo bi pokušati to vrijeme uništenja arhitekture na neki način indirektno odrediti. Uzevši u obzir činjenicu da *Cibalae* istom za Hadrijana³⁶) — to znači tek u prvoj polovici II st. n.e. — postaju značajnije rimsko mjesto i da grad do početka IV st. kada Panoniju zahvaćaju dinastičke borbe, na koje se nastavlja nemiri seobe naroda, proživljava relativno miran period,³⁷) čini se da se to moglo dogoditi najranije negdje u početku IV st. n.e. Prema tome vinkovačka je svjetiljka drugi zatvoreni nalaz tog tipa svjetiljaka na teritoriju Jugoslavije i ujedno drugi zatvoreni nalaz koji u p o t r e b u tih svjetiljaka datira vrlo kasno u odnosu na najranije datirane primjerke.

Ako se uzme u obzir datiranje Ch. Picarda, pa čak ako se i dozvoli trajanje proizvodnje tog tipa svjetiljaka do druge trećine I st. n.e. kako je to predložio Čerškov, dobivamo izvanredno dug upotrební period od četiri (prema Picardu), odnosno od tri stoljeća (prema Čerškovu). Prve odnosno najranije glinene imitacije tog tipa brončanih svjetiljaka javljaju se početkom I st. n.e.³⁸) (datirane Augustovim novcem), u rajnskim radionicama ih susrećemo u drugoj polovici I st. n.e.,³⁹) dok iz lončarskih radionica Akvinkuma koje počinju radom za Marka Aurelija — sredinom II st.⁴⁰) — potječe lončarski kalup za izradu takve maske.⁴¹) A. Hekler⁴²) je još upozorio da u toku II st. n.e. prodiru u Panoniju, posredstvom importa iz Galije, helenistički utjecaji, koji se očituju ne samo na direktnom importu, nego se mogu pratiti i na lokalnoj proizvodnji kao i na kamenim spornicima. Direktni utjecaj aleksandrijskih radionica stavlja Hekler pod konac II i u III st. n.e. i objašnjava ga stacioniranjem orijentalnih četa u Panoniji.⁴³)

Imajući u vidu ove postavke nameće se pretpostavka da je proizvodnja ovog tipa svjetiljaka morala trajati i preko I st. n. e., bilo u okviru aleksandrijskih radionica, bilo u okviru nekog drugog proizvodnog centra na teritoriju rimskog imperija, ali pod utjecajem tih radionica. Proizvodnja glinenih imitacija ne mora nužno isključiti daljnju proizvodnju brončanih svjetiljaka tog tipa. Glinene imitacije mogu biti istovremeni proizvod, dostupan širem krugu potrošača.

Činjenica da su na teritoriju Cibala, unutar perimetra zidova, nađena tri primjerka rimskih brončanih svjetiljaka koje pripadaju trima osnovnim tipološkim grupama, ukazuje svakako na relativno visok kulturni i ekonomski nivo stanovnika tog naselja u rimsko doba. Osim tipološke datacije za rekonstrukciju života grada daleko bi važnije bilo preciznije utvrditi vrijeme importa (lokalna proizvodnja se ne može ustanoviti), te vrijeme trajanja upotrebe — upotrební period. Za sada se naši zaključci mogu bazirati jedino na pretpostavkama koje sistematska istraživanja na mjestu nalaza s dobrom dokumentacijom, mogu potvrditi ili demantirati.

BILJEŠKE

1. J. Brunšmid, *Colonia Aurelia Cibalae*, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, NS VI 1902.
2. Ovdje se najljepše zahvaljujem upravi Gradskog muzeja u Vinkovcima, kao i vlasnicima privatnih zbirki, koji su mi arheološki materijal koji ovdje obrađujem ljubazno stavili na raspolaganje.
3. Podatak je uzet iz inventara zbirke M. Medvedović.
4. Podatak o mjestu i godini nalaza dobiven je od vlasnika svjetiljke.
5. Podatke o rezultatima iskopavanja koja je u vrtu Doma kulture vršio Gradski muzej u Vinkovcima u toku 1952. i 1953. g. donosim prema publikaciji muzeja: *Tragom prošlosti Vinkovaca*, Vinkovci 1960., p. 49—50.
6. Informacija o mjestu i uvjetima pod kojima je svjetiljka nađena potječe od vlasnika svjetiljke.
7. Nalaz rimske arhitekture ispred zgrade Gradskog muzeja, prilikom kopanja jarka za kanalizaciju spominje se i u citiranoj publikaciji muzeja, p. 55—56.
8. *Ibidem*, p. 50.
9. Podatak je dao vlasnik kamea, koji ga je otkupio od radnika koji su radili na kopanju temelja.
10. *Tragom prošlosti Vinkovaca*, p. 54.
11. S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa*, Zürich 1919., p. 321 (133).
12. *Ibidem*.
13. D. Ivanyi *Die pannonschen Lampen*, Diss. Pannon., Ser. 2, No. 2, Budapest 1935., p. 23.
14. Loeschcke, o.c. p. p. 322 (134) sq, 499 (311).
15. *Ibidem*, p.p. 326 (138), 500 (312).
16. *Ibidem*, p. 256 (68), T. III 859.
17. *Ibidem*, p. 326 (138).
18. Ivanyi, o.c. p. 24.
19. *Ibidem*, p. 16.
20. B. Jeličić, *Bronzani žišci u Narodnom muzeju*, *Zbornik Narodnog muzeja II*, Beograd 1959., p. 76.
21. Loeschcke, o.c. p. 323 (135) sqq.
22. Ivanyi, o.c. p. 23.
23. Ch. Picard, *Révue archéologique XLV*, 1—2, 1955., p. 63 sqq.
24. *Ibidem*.
25. Abramić—Colnago, *Untersuchungen in Norddalmatien*, *Jahreshefte des Österr. Archäol. Instituts XII*, 1909, Beiblatt p. 65, fig. 25.
26. *Ibidem*.
27. A. Cermanović, *Rimska bronzana lampa iz okoline Požarevca*, *Starinar*, NS IX—X 1958—1959. p. 203.
28. E. Čerškov, *Kasnoantička ostava iz Dobrotina na Kosovu*, *Glasnik muzeja Kosova i Metohije*, VII—VIII (1962—1963), p. 317 sqq.
29. J. Brunšmid, *Antikni figuralni bronsani predmeti u hrv. nar. muzeju u Zagrebu*, *Vjesnik hrv. arheol. društva NS XIII*, 1913. i 1914., p. 249 ,175.
30. *Ibidem*, p. 250, 176.
31. G. Brusin, *Aquileia, guida storica e artistica*, Udine 1929, p. 191, fig. 132.
32. Abramić—Colnago, o.c. Beibl. p. 65.
33. Brunšmid, o.c. p. 250.
34. Cermanović, o.c. p. 204.
35. Čerškov, o.c. p. 322.

36. Brunšmid, *Colonia Aurelia Cibalae*, o.c., p. 126 sqq.
37. *Ibidem*, p. 127.
38. H. B. Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, London 1914., p. XXIV.
39. Loeschcke, o.c. p. 325 (137).
40. B. Kuzsinszky, *Das grosse römische Töpferviertel in Aquincum bei Budapest*, Budapest Regisegei XI, 1932., p. 399.
41. *Ibidem*, p. 328, fig. 336.
42. A. Hekler, *Kunst und Kultur Pannoniens in ihren Hauptströmungen, Strena Buliciana*, Zagreb—Split 1924., p. 115.
43. *Ibidem*, p. 117.

ZUSAMMENFASSUNG

Innerhalb der Stadtmauer der römischen Stadt Cibalae - heute Vinkovci - wurden die drei hier beschriebene römische Bronzelampen gefunden, die auch den drei Grundtypen der römischen Metallampen angehören. Die eine befindet sich in der Sammlung des Stadtmuseums zu Vinkovci, während die zwei anderen in Privatsammlungen in Zagreb und Vinkovci stehen.

1. Die Lampe in der Sammlung des Stadtmuseums zu Vinkovci, Inv. Nr. 185 (T. I) wurde im Jahre 1910 beim Graben der Grundmauer fürs Gebäude, das heute die Ökonomische Schule beherbergt, gefunden. Die genaueren Angaben über die Umstände dieses Fundes fehlen. Die Lampe ist aus Bronze gegossen und gehört zur Gruppe der römischen Metallampen mit Voluten. Nach der Form des Rezipienten ist sie in den Typus XVII—XIX nach Loeschcke einzuordnen.¹¹ D. Ivanyi dagegen ordnet die Lampen, die statt der Voluten, die Rosetten, Spiralen oder Hängösen aufweisen, in den Typus XXXI¹³ ein. Den charakteristischen Aufsatz auf dem Henkel in Form einer plastischen Palme oder eines Halbmondes, kann man bei diesem Exemplar nur voraussetzen, weil der Henkel nicht bewahrt worden ist.

Auf Grund der Analogie mit Herkulanum und Pompei (woher uns eben die Lampen mit dem dreieckförmigen Ende der Schnauze bekannt sind), datiert Loeschcke die Metallampen mit Voluten in das 1. Jh. u. Zr.¹⁴ Da jede weitere Angabe über diesen Lampenfund fehlt, müssen wir uns mit einer Datierung auf Grund der Typologie begnügen, d.h. mit dem 1. Jh. u. Zr.

2. Die Lampe in der Privatsammlung in Zagreb (T. II) wurde im Jahre 1952 oder 1953 in Vinkovci im Garten des Kulturheimes ausgegraben. Auf diesem Ort wurden nämlich die Spuren römischer Architektur mit den Wandfresken festgestellt.

Diese Lampe ist auch aus Bronze gegossen und vorzüglich erhalten. Sie gehört zur Metallampen, die als Prototyp für die Produktion der tönernen Firma-Lampen — Loeschcke, Typus XXII¹⁵ — gebraucht wurden, datiert, auf Grund der Pompeiananalogie die aus der Zeit vor dem Jahre 79 stammen, auch in diesen Zeitabschnitt.¹⁷

D. Ivanyi bezeichnet die Lampen dieser Gruppe als Bronzevarianten vom Typus XV und XVII der tönernen Firma-Lampen.¹⁸ Hinsichtlich des Kanals auf der Schnauze, der sich gegen den Diskus öffnet, sollte das Exemplar aus Vinkovci eine Bronzevariante vom Typus XVI¹⁹ vorstellen. Einzelne Exemplare, die auf dem Boden Pannoniens gefunden wurden, erlauben auch eine spätere Datierung (2. Jh. u. Zr.), und zwar in Verbindung mit der Lokalproduktion,²⁰ was aber für unser Exemplar nicht in Betracht kommen kann, denn die Qualität der Ausfertigung weist eher auf einen italischen, evt. einen gallischen Import, als auf eine einheimische Produktion, hin.

Die ungenügenden Angaben über die Reste der römischen Bauten, in welchen die Lampe gefunden wurde, erlauben es nicht die Dauer des Gebrauchens der Lampe direkt zu bestimmen, und wir müssen uns wieder mit dem typologischen Kriterium für ihre Datierung begnügen und als Datierung mit Loeschcke das 1. Jh. u. Zr. annehmen.

3. Die Lampe in der Privatsammlung in Vinkovci (T. III—IV) wurde beim Aufwerfen des Kanalisationsgrabens gefunden. Bei diesen Arbeiten wurden, nämlich, auf einer Tiefe von 1 m römische Mauern entdeckt, doch wurde der Charakter der Architektur, zu der die Mauern gehörten, nicht festgestellt. Aus diesen Mauern wurde auch die Lampe ausgegraben. Neben der Lampe wurde ein bronzener Hohlkegel (T. IV, 1) gefunden, der zur Dochtöffnung der Lampenschnauze passt. Seine Anwendung ist uns jedoch nicht völlig klar, weil uns die Analogiefälle, die die Voraussetzung, dass er als Deckel zum Auslöschen des Lampenlichtes gedient hätte, fehlen.

Auch diese Lampe ist aus Bronze gegossen. Nach der Form ihres Rezipienten gehört sie zur Gruppe der birnförmigen Metallampen, welche Loeschcke zum Typus XX zählt und sie auf Grund der Analogie von Pompei vor dem Jahre 79 u. Zr. datiert.²¹ D. Ivanyi datiert sie zwar nach Loeschcke, ordnet sie, aber, dem Typus XXXIV zu.²²

Ch. Picard²³ sondert die Variante der birnförmigen Bronzelampen, die mit den Aufsätzen in Form einer Frauenmaske auf dem Henkel geziert sind, ab und datiert sie auf Grund einer stylistischen und ikonographischen Analyse der Maske, auf das 1. Jh. vor u. Zr.²⁴

Ausser dieser Lampe von Vinkovci, die Variante mit der Maske auf dem Henkel ist vom Jugoslawiengebiet noch mit drei weiteren Fundstücken vertreten, und zwar:

a) die Lampe aus Starigrad bei Paklenica²⁵ (ant. Argyruntum), die im *Area* der Nekropole, die nordöstlich von der römischen Mauer liegt, vor der systematischen Erforschung der Nekropole, gefunden wurde;²⁶

b) die Lampe aus Bratinci bei Požarevac (T. VI, 2), die mit den Keramikfragmenten und ein paar Ketten, welche uns nicht aufbewahrt blieben, gefunden wurde;²⁷ und

c) die Lampe aus Dobrotin auf dem Kosmet (T. V), die in einem Depôtsfund samt einer anderen Lampe und einer grösseren Menge von Geldstücken, vorwiegend Münzen aus der ersten Hälfte und der Mitte des 4. Jh. u. Zr. (Constantinus der Grosse - Konsekrationsgeld, Constans, Constantinus II, Constantius) gefunden wurde.²⁸

Hierher gehören auch die Masken, die als Applikation auf den Henkeln bei diesem Lampentypus dienen:

a) die Maske aus Siscia — genauere Angaben über die Umstände dieses Fundes sind nicht bekannt²⁹ — (T. VI, 1);

b) die Maske aus Donji Petrovci bei Ruma (Bassianae) — ebenso ohne genauere Fundangaben³⁰ (T. VI, 3).

Alle diese Lampen behielten die standard, birnförmige Form des Rezipienten und einen nach vorne gehobenen Henkel, so dass sich die Palmette der Maske nur leicht an den Rezipienten anlehnt. Eine Ausnahme bildet die Lampe von Starigrad, deren Henkel hoch nach oben gebogen ist. Die Masken unterscheiden sich nur unbedeutend in ihren Details, ausgenommen die Maske von Siscia, die eine sehr stylisierte Variante darstellt.

Die grösste Ähnlichkeit mit der Lampe von Vinkovci, was die Maske betrifft, zeigt die Maske von Bassianae, wie auch die Maske von Dobrotin. Doch, weder Abramčić (für die Lampe von Starigrad), noch Brunšmid (für die Masken aus Siscia und Bassianae), geben eine genauere Datierung. A. Cermanović setzt die Lampe von Bratinci nach Picard in das 1. Jh. vor u. Zr.,³⁴ während Čerškov, mit der Rücksicht auf die Umstände des Ausgrabungsbefundes der Dobrotin-Lampe, eine nur etwas spätere Datierung der Produktion von diesem Lampentypus vorschlägt, und zwar bis in das zweite Drittel des 1. Jh. u. Zr.³⁵ hinein.

Da die Lampe von Vinkovci innerhalb der römischen Bauten gefunden wurde, kann sie wohl als geschlossener Fund behandelt werden, und damit kann man ihre Dauer des Gebrauchens mit der Dauer dieser Bauten in Verbindung setzen. Die Zeit der Zerstörung der Bauten kann man nur mittelbar zu bestimmen versuchen. Da Cibalae erst zur Zeit Hadrians³⁶ — d. h. in der ersten Hälfte des 2. Jh. u. Zr. — zu einer bedeutenden römischen Ortschaft geworden sind und da die Stadt bis zum Anfang des 4. Jh. u. Zr., als die ganze Pannonien von Dynastiekämpfen ergriffen wurde, eine relativ ruhigere Zeit erlebte,³⁷ konnte es zur Zerstörung dieser Bauten frühestens etwa am Anfang des 4. Jh. u. Zr. kommen.

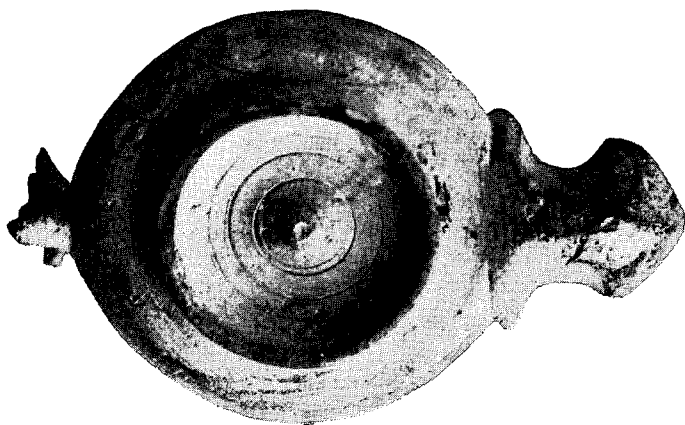
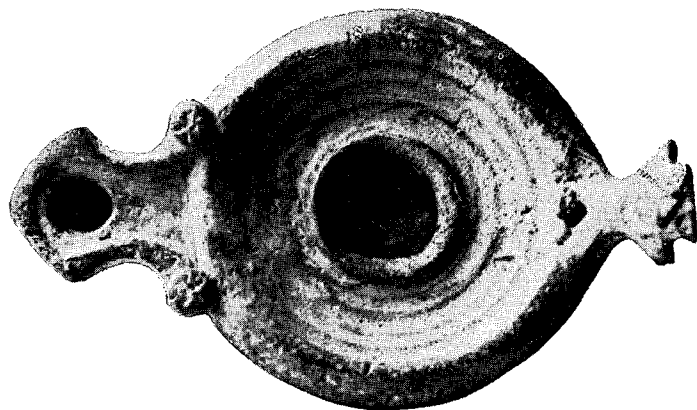
Also, die Lampe von Vinkovci ist der zweite geschlossene Fund von diesem Lampentypus auf dem Boden Jugoslawiens, und zugleich auch der zweite geschlossene Fund, der den Gebrauch dieser Lampen auf sehr späte Zeit datieren lässt.

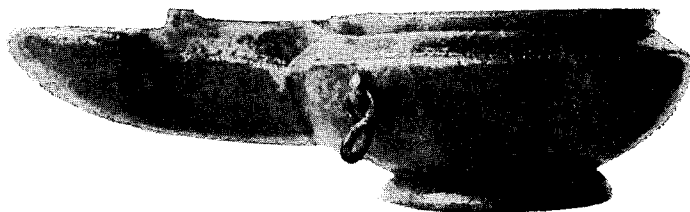
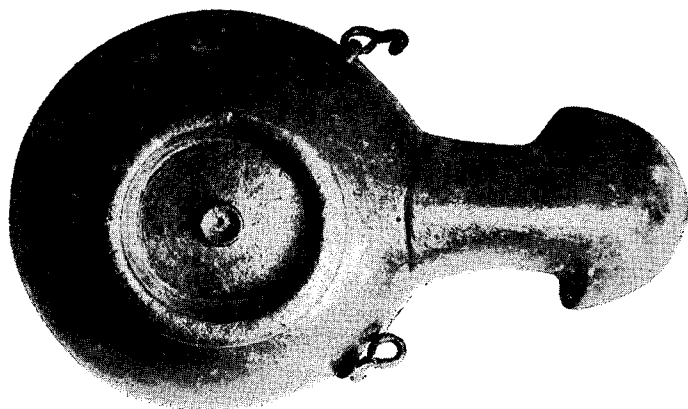
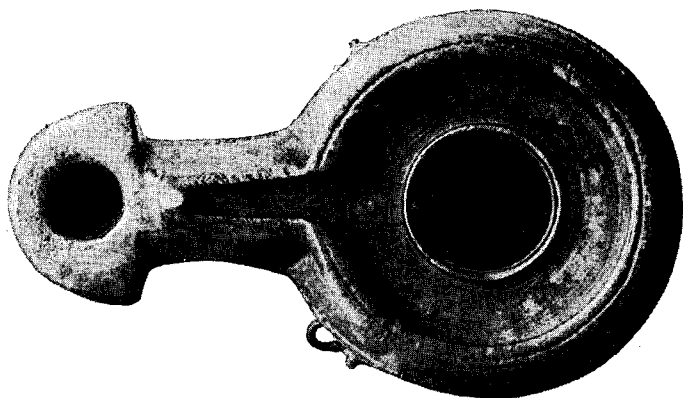
Wenn auch Ch. Picard als Zeitalter dieses Lampentypus das 1. Jh. vor u. Zr. angibt, und wenn Čerškov für die Dobrotin-Lampe das 1. Jh. u. Zr. annimmt, so kann man sich sehr schwer vorstellen, dass die einzelne Exemplare der Lampen einige Jahrhunderte im Gebrauch werden konnten.

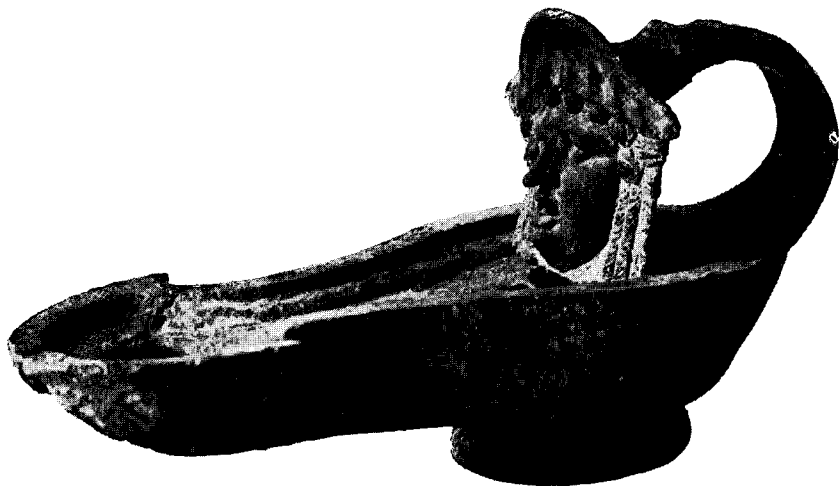
Die tönernerde Imitationen dieses Lampentypus, die am Anfang des 1. Jh. u. Zr.³⁸ erscheinen und die Töpferform für solche Masken, von Aquincum⁴¹ wo die Töpferen erst zur Zeit Mark Aurelius (d.h. Mitte des 2. Jh. u. Zr.)⁴⁰ mit der Arbeit begonnen haben, deuten auf eine relativ lange Dauer der Produktion in diesem Material.

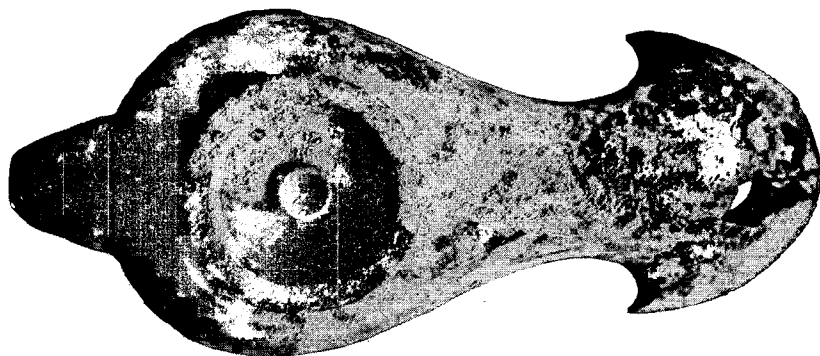
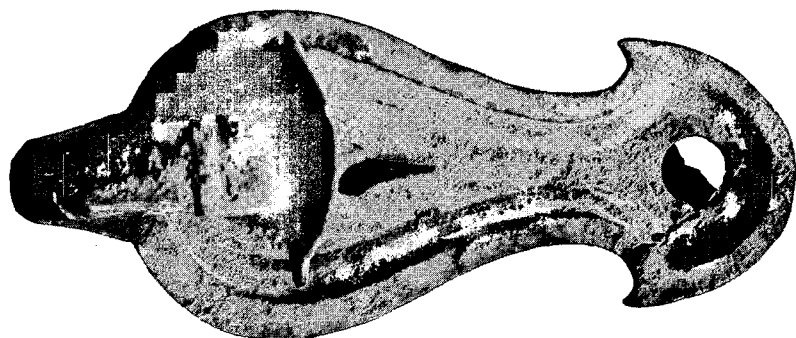
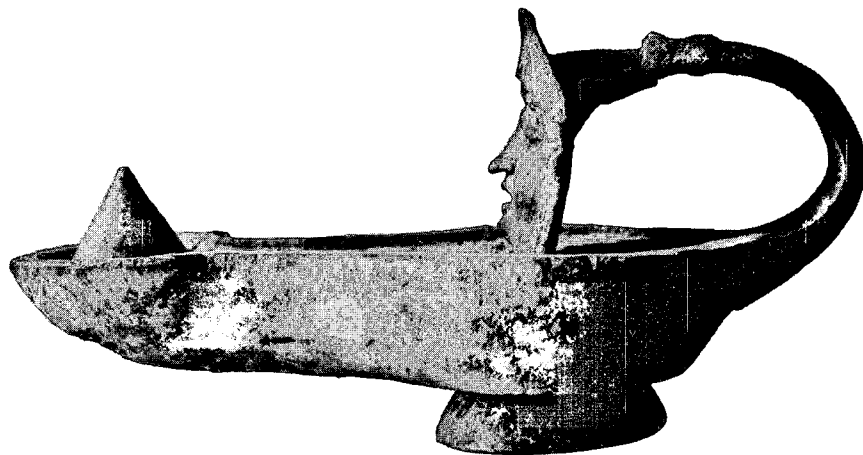
Nach Hekler⁴² dringen im Laufe des 2. Jh. u. Zr., mit den Importen aus Gallien, die hellenistische Einflüsse nach Pannonien, und die sind nicht nur aus den Einfuhrwaren ersichtlich. Die indirekte Einflüsse kamen somit aus Gallien im Laufe des 2. Jh. u. Zr. und den unmittelbaren Einfluss der alexandrinischen Werkstätten setzt Hekler erst gegen das Ende des 2. und in das 3. Jh. u. Zr., und erklärt ihn durch die Stationierung orientalischer Heerestruppen in Pannonien.⁴³

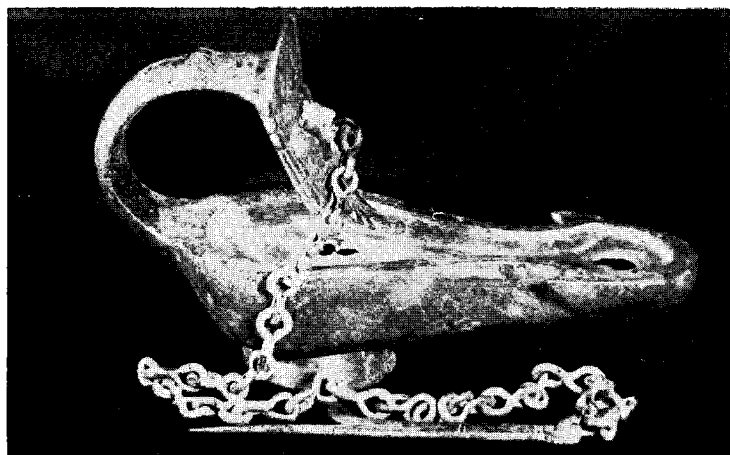
Aus alledem drängt sich uns die Annahme auf, dass die Produktion der Bronzelampen mit Maske auch über das 1. Jh. u. Zr. hinaus gedauert haben musste, sei es durch den Einfluss der alexandrinischen Werkstätten, sei es auch im Rahmen eines anderen Produktionszentrums innerhalb des römischen Reichs, doch, dann, aber, auch unter den Einfluss der alexandrinischen Werkstätten. Die Verfertigung der tönernerden Imitationen musste nicht notwendigerweise jene der Bronzelampen ausschliessen. Tönernerde Imitationen konnten eine gleichzeitige Erzeugung darstellen, die den breiteren Kreisen der Verbrauchern als billigere Ware zugänglicher sein sollte.

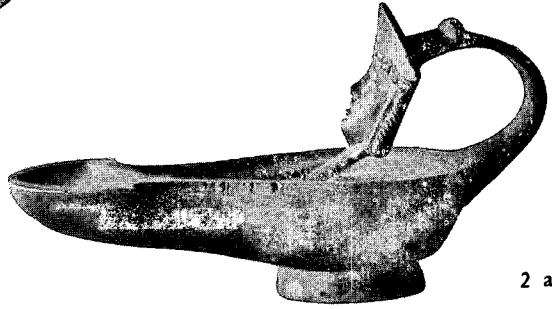

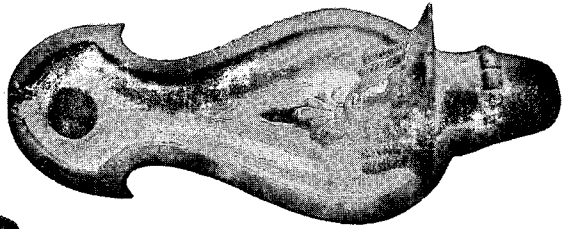

1

2 a

2 b

2 c

3